

ИЛИМИЙ БИЛИМДЕРГЕ АЧЫК ЖЕТКИЛИКТҮҮЛҮК

ЖОЖдорго практикалык колдонмо

БИШКЕК 2022

УДК 378
ББК 74.48
О-83

ТҮЗҮҮЧҮЛӨР:

Турдиева Е.В
Бекбалаева Ж.А
Кожоканова Т.А

О-83 Илимий билимдерге ачык жеткиликтүүлүк: жогорку окуу жайлар үчүн практикалык колдонмо.- Б.: Борбордук Азиядагы Америка университети, 2022

ISBN 978-9967-9371-8-5

Бул практикалык колдонмо Кыргызстанда ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүү маселелерине арналат. Басылмада ачык жеткиликтүүлүктүн негизги аныктамасы, тарыхы, аны жайылтууда негизги куралдары жана китепкананын ролу чагылдырылган. Ошондой эле Кыргыз Республикасындагы ачык лицензияларды жөнгө салуунун мыйзамдык негиздери талкууланып, илимий эмгектерди ачык жеткиликтүүлүктө басып чыгаруунун мүмкүнчүлүктөрү баяндалат. Бул басылма ЖОЖдун кызматкерлерине: мугалимдерге, аспиранттарга, китепканачыларга, илимий кызматкерлерге арналган.

Бул басылма Creative Commons Ачык лицензиясы аркылуу жеткиликтүү «Attribution-ShareAlike» (Атрибуция- Шарттарды сактоо) Бүткүл дүйнөлүк

Supported by a grant from the EIFL
(Electronic Information for Libraries)

EIFL долбоору тарабынан колдоого алынган
(Китепканалар үчүн электрондук маалымат)

УДК 378
ББК 74.48

ISBN 978-9967-9371-8-5

МАЗМУНУ

АЛГЫ СӨЗ.....	5
1-бөлүм: Ачык жеткиликтүүлүк деген эмне?.....	7
Тарыхы жана аныктамасы	7
Учурдагы абалы	9
Ачык жеткиликтүүлүктүн артыкчылыктары	12
Ачык жеткиликтүүлүктү ишке ашыруу	14
2-бөлүм. Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтууда китепкананын ролу	18
Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу процессин уюштуруу.....	18
Репозиторийлер: Түрлөрү жана максаттары	21
Институттук репозиторийди түзүү	23
БААУнин китепканасынын санариптик архиви	30
3-бөлүм. Creative Commons ачык лицензиялары.....	34
Ачык лицензиялардын тарыхы.....	34
Ачык лицензиялардын негизги элементтери жана түрлөрү	35
Ачык лицензиялар жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдары	39

4-бөлүм. Кыргызстанда ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүү.....	43
Учурдагы абалы	43
Эл аралык EIFL консорциуму менен кызматташуу	48
5-бөлүм. Пайдалуу ресурстар.....	55
Кыргызстандын ресурстары	55
Эл аралык ресурстар	56
ТИРКЕМЕ	60
1-тиркеме.....	60
2-тиркеме.....	63

АЛГЫ СӨЗ

Жогорку окуу жайдын миссиясы кесипкөй кадрларды окутуу жана даярдоону гана эмес, илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнү жана илимий билимдерге кеңири жеткиликтүүлүктү камсыз кылууну да камтыйт, бул өз кезегинде калктын жашоо сапатын жакшыртат. Жыйырма жылдан ашык убакыттан бери глобалдык Open Access кыймылы коомдук кызыкчылык үчүн билим жана илимий маалыматтарды эркин алмашуу идеяларын жана баалуулуктарын жигердүү өнүктүрдү. Бүгүнкү күндө ачык жеткиликтүүлүк түшүнүгү (Open Access) илимий коммуникациялар чөйрөсүндө, атап айтканда, илимий эмгектерди жарыялоо, илимий маалымат алмашуу, ошондой эле илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларына эркин жетүүнү камсыз кылуу үчүн кеңири колдонулууда.

2000-жылдардын башынан бери ачык жеткиликтүүлүктүн негизги концепциялары жана жоболору Будапешттик ачык жеткиликтүүлүк демилгеси (Budapest Open Access Initiative), Илимдер жана гуманитардык тармагындагы билимге ачык жеткиликтүүлүк боюнча Берлин декларациясы (Berlin Declaration of Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities) сыяктуу эл аралык документтерде бекитилген. Бул документтерге дүйнө жүзү боюнча жүздөгөн алдыңкы университеттер жана илимий уюмдар коюшкан. 2002-жылы Creative Commons коомдук уюму ачык лицензияларды иштеп чыккан, алар автордук укук ээлерине өз чы-

гармаларын кеңири жана эркин жайылтууга, ал эми керектөөчүлөргө бул чыгармаларды мыйзамдуу жана акысыз колдонууга мүмкүнчүлүк берген. Бүгүнкү күндө дүйнөдө 2 миллиарддан ашык чыгарма Creative Commons лицензиялары аркылуу ачык түрдө таратылууда.

Ачык жеткиликтүүлүк кыймылы Кыргызстанда да өнүгүп келе жатат. Билим берүү жана илимий коомчулук Creative Commons ачык лицензияларын жигердүү колдонууда, илимий эмгектерди сактоо жана жайылтуу үчүн санариптик репозиторийлер түзүлүүдө, барган сайын көбүрөөк авторлор өз макалаларын ачык журналдарга жарыялашат. 2017-жылы “Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө” мыйзамга ачык жеткиликтүүлүк принциптерин өнүктүрүүгө жана ачык билим берүү ресурстарын түзүүгө көмөктөш боло турган түзөтүүлөр жана ченемдер киргизилген.

Бул практикалык колдонмо билим берүү жана илим чөйрөсүндө ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүүнүн негизги багыттары менен колдонуучуларды тааныштыруу максатында иштелип чыккан. Басылмада ачык жеткиликтүүлүк лицензияларын колдонуу, окуу жайдарда репозиторийлерди түзүү жана илимий иштерди ачык журналдарда жарыялоо аркылуу билим берүү мекемелеринде ачык мүмкүнчүлүктү ишке ашыруу боюнча практикалык сунуштар камтылган. Басылма жогорку окуу жайларынын кызматкерлерине: окутуучуларга, илимий кызматкерлерге, аспиранттарга, китепканачыларга ж.б.

1-бөлүм: Ачык жеткиликтүүлүк деген эмне?

Тарыхы жана аныктамасы

Учурдагы абалы

Ачык жеткиликтүүлүктүн артыкчылыктары

Ачык жеткиликтүүлүктү ишке ашыруу

Тарыхы жана аныктамасы

«Ачык жеткиликтүүлүк» кыймылынын пайда болушу 20-кылымдын аягында басып чыгаруунун шарттарынын өзгөрүүлөрү менен байланыштуу. Биринчи ачык журналдар 1980-жылдардын аягында жана 1990-жылдардын башында пайда болгон. Алар пайда табууга багытталган эмес жана илимий маалыматтарды алмашуунун жаңы мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууну көздөгөн. Макалаларды жана ой-пикирлерди алуу үчүн электрондук даректер колдонулган жана ал ишке ыктыярчылар тартылган. Бара-бара басма тармагы окумуштуу, илимпоздордун кызыкчылыктарын байланыштырган бизнеске айланып келген. Натыйжада, жаш изилдөөчүлөр, студенттер жана аспиранттар үчүн илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыгына чектөөлөр жаралган. Ачык илим жана жеткиликтүү маалыматтар үчүн кыймыл күч алып, бардык өлкөлөрдө, эң алгач Батыш жана Европада жайыла баштап, 2000-жылдардын башында өзүнүн концепцияларын төмөндөгү баштапкы документтерде жарыялаган:

- **Будапешт Ачык Жеткиликтүүлүктү демилгеси (2002)** (Budapest Open Access Initiative) Ачык Коом

институту тарабынан 2002-жылы 14-февралда Будапештте өткөрүлгөн жыйында жарыяланган.

- **Бетесда ачык жеткиликтүүлүктү жарыялоо боюнча билдирүүсү (2003)** 2003-жылдын 11-апрелинде Чеве Чейздеги (Мэриленд, АКШ) Ховард Хьюз медициналык институтунун штаб-квартирасында жарыяланган.
- **Илим жана гуманитардык илимдердеги билимге ачык мүмкүнчүлүк боюнча Берлин декларациясы (2003)** Макс Планк коомунун конференциясынан кийин 2003-жылдын 22-октябрында кабыл алынган.

Бул документтерде ачык жеткиликтүүлүктүн негизги принциптери жана аныктамалары чагылдырылган.

Ачык жеткиликтүүлүк- бардык колдонуучулар үчүн ишке ашырылган илимий жана окуу материалдарына туруктуу, толук текстке жетүүтүзүүчү тармак, негизинен рецензияланган журналдарды изилдөө үчүн жүргүзүлөт.

Чыгармаларды жайылтууга жана кайра чыгарууга мүмкүн болгон чектөө - бул автордун тексттин бүтүндүгүн көзөмөлдөө укугу, ошондой эле пайдалануу учурунда жана шилтеме жасоодо автордукту милдеттүү түрдө көрсөтүү. “Ачык жеткиликтүүлүк” термини расмий түрдө биринчи жолу 2002-жылы, февраль айында Будапешттеги ачык жеткиликтүүлүк боюнча конференцияда киргизилген жана тиешелүү документте бекитилген. Концепциянын маңызы төмөндөгү аныктамалар менен

түшүндүрүлөт: *акысыз* (free), *ылдам* (immediate), *ар дайым* (permanent), *толук текст* (full-text), *онлайн* (online) илимий иштерге жеткиликтүүлүк. Эгерде биз бул мүнөздөмөлөрдү бириктирсек, материалдардын жеткиликтүү болушуна колдонуучунун технологиялык мүмкүнчүлүктөрүнөн башка эч кандай чектөөлөр болбойт деп божомолдонот, башкача айтканда: интернет болсо жеткиликтүүлүк бар.

2003-жылы Будапешт Конференцисынан бир жыл өткөндөн кийин, АКШда **Creative Commons** (www.creativecommons.org) коммерциялык эмес уюму түзүлгөн жана андан бир жыл өткөндөн кийин, ачык жеткиликтүүлүктө жайгаштырылган материалдар үчүн лицензиялардын алгачкы басылышы пайда болду.

Учурдагы абалы

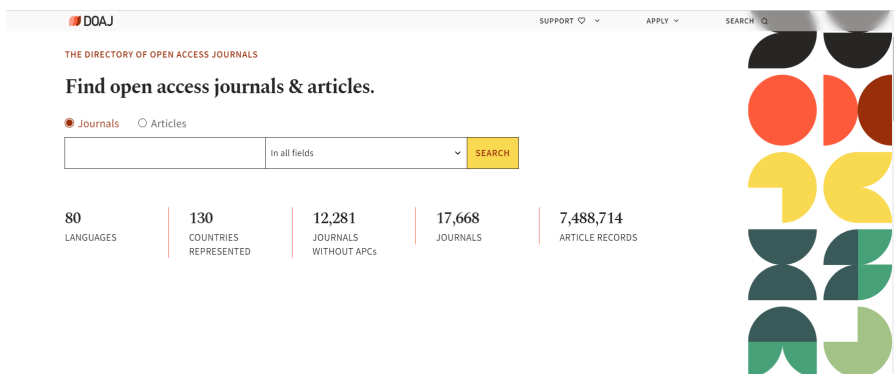
“Ачык жеткиликтүүлүктүн” тарыхынын кыймылы бир орунда токтоп турган жок. 2022-жылдын 14-февралында Будапешттеги ачык жеткиликтүүлүк демилгеси өзүнүн 20 жылдыгын белгиледи. Уюмдун жетектөөчү комитети өзүнүн баштапкы принциптерине, учурдагы шарттарга жана дүйнөнүн бардык илимий чөйрөлөрүндөгү жана аймактарындагы кесиптештеринин салымдарына негизделген жаңы сунуштар топтомун чыгарды. Ачык жеткиликтүүлүк демилгесин ишке ашыруунун жүрүшүндө бир нече системалык тоскоолдуктарды жеңилдетүүчү сунуштамалар киргизилген:

- Ачык жеткиликтүүлүк боюнча изилдөөлөрдү ачык инфраструктура тармагына жайгаштыруу.
- Изилдөөлөрдү баалоо жана сыйлыктарын принциптерин реформалоо.
- Изилдөөлөрдү жарыялоонун жана жайылтуунун ачык жана экономикалык тоскоолдуктарысыз каналдарын колдонуу. Ачык жеткиликтүүлүктөгү репозиторийлерди колдонуу жана басман акысын төлөөдөн баш тартуу.
- Коюлган максаттарга ачык жеткиликтүүлүктүн жардамы менен жетүүнү эске салуу.

2002-жылдагы Будапешттеги Ачык жеткиликтүүлүк демилгесинин негизги аныктамасына 2022-жылдагы жолугушууда төмөндөгү толуктоолор болгон:

Ачык жеткиликтүүлүк- бул жекече максат эмес, бул башка максаттарга жетүү үчүн каражат, баарынан мурда адилеттүүлүктү, сапаттуулукту, колдонууга ыңгайлуулукту жана изилдөөдө туруктуулукту камсыз кылат.

2003-жылы түзүлгөн Ачык жеткиликтүү журналдардын каталогуна (DOAJ) ылайык, бүгүнкү күндө илим, технология, медицина, коомдук жана гуманитардык илимдердин бардык тармактары боюнча рецензияланган 17 500дөн ашык ачык жеткиликтүү журналдар ушул системада индексацияланган. DOAJ – 130 өлкөнүн журналдарында 80 тилде 7 миллиондон ашык макалага жетүү мүмкүнчүлүгү бар дүйнөлүк платформа. 12 миңден ашык ачык жеткиликтүү журналдар макалаларды эч кандай акы албастан жарыялайт.

1-сурет 1. DOAJ платформасы – doaj.org

Жыл сайын октябрь айынын акыркы жумасында көптөгөн өлкөлөр Илимий басма жана академиялык ресурстар коалициясы (SPARC) тарабынан демилгеленген “Ачык жеткиликтүүк жумалыгын” (<http://www.openaccessweek.org>) белгилешет. Билим берүү мекемелери, университеттер, колледждер, китепканалар, илимий борборлор жана башкалар катышкан программалар иш-чаралардын кеңири тизмесин камтыйт. Иш-чаралар ачык жеткиликтүүктүн артыкчылыктары менен таанышууга, принциптерин ишке ашыруу боюнча тажрыйба жана идеялар менен бөлүшүүгө багытталган.

Ачык жеткиликтүүлүктөгү журналдардын саны күн сайын көбөйүүдө. Журналдар салттуу моделден ачык жеткиликтүүлүк принциптерин караган моделге өткөн учурлар да бар. Жарыяланган илимий макалалардын 28% онлайн режиминде акысыз жарыяланууда¹. Clarivate Analytics

¹ Piwowar H, Priem J, Larivière V, Alperin JP, Matthias L, Norlander B, Farley A, West J, Haustein S. 2018. The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence

<https://clarivate.com/webofsciencelgroup/solutions/open-access/>

компаниясынын маалыматы боюнча, Web of Science эл аралык илимий системасына ачык жеткиликтүүлүктөгү 5 миң журнал катталган, 12 миллиондон ашык макалалардын ачык жеткиликтүүлүк версияларна ээ, бул системада индекстелген макалалардын жалпы санынын 23% түзөт².

Ачык жеткиликтүүлүктүн артыкчылыктары

Ачык жеткиликтүүлүк моделиндеги басылмалар колдонуучулар үчүн жана авторлор үчүн да артыкчылыктарды берет. Колдонуучулар илимий басылмаларга жана окуу материалдарына туруктуу жетүү мүмкүнчүлүгүн алышат. Көптөгөн билим берүү уюмдары каржылоонун чектелишинен улам, илимий журналдарга жана атайын маалымат базаларына жазылуу үчүн акы төлөй алышпайт. Ачык жеткиликтүүлүк бул тоскоолдукту жеңүүгө жардам берет жана көптөгөн колдонуучулар илимий билимге чексиз мүмкүнчүлүк алышат.

Авторлор үчүн илимий иштердин ачык жеткиликтүүлүктө чыгарылышынын бир катар артыкчылыктары бар, анын ичинен автордун таанылышынын жогорулашы, илимий натыйжалардын башкалар тарабынан активдүү пайдалануусу, автордукту көрсөтүү (цитаталардын) санынын жогорулашы, жалпысынан абайдун жана жаңы кесиптик байланыштарды түзүү

---

and impact of Open Access articles. *PeerJ* 6:e4375
<https://doi.org/10.7717/peerj.4375>

² <https://clarivate.com/webofsciencelgroup/solutions/open-access/>

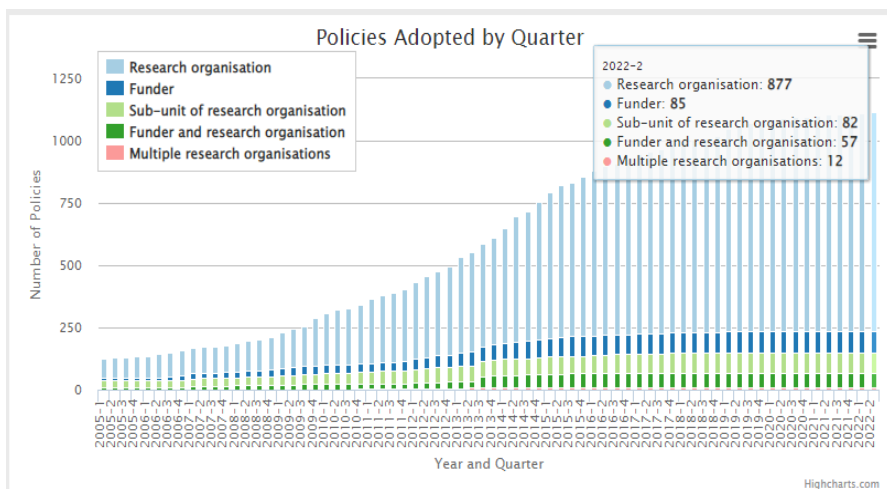
мүмкүнчүлүктөрү бар. 2018-жылы жүргүзүлгөн “Ачык жеткиликтүүлүктүн абалы” (“The State of Open Access”) масштабдуу изилдөөсүнө ылайык, ачык жеткиликтүүлүктө чыгарылган макалалар салттуу жабык моделдеги басылмаларга караганда 18%га көбүрөөк автордук көрсөткүчтү (цитирование) алган³.

Ачык жеткиликтүүлүк, университеттердин жана илимий-изилдөө уюмдардын изилдөөлөрүнүн сапатын жакшыртат, изилдөөлөрдүн натыйжаларын жайылтууга көмөктөшөт жана глобалдык көйгөйлөрдү чечүүгө илимдин салымын жогорулатат. Ачык жеткиликтүүлүк менен ар бир адам илимий билимди колдоно алат, бул илимий натыйжалардын практикалык колдонулушу күчөйт дегенди билдирет. Ачык жеткиликтүү репозиторийлерди милдеттүү түрдө архивдөө Реестрине ылайык (The Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies-ROARMAP) бүгүнкү күндө дүйнө жүзү боюнча 800дөн ашык университеттер ачык репозиторийлерде жана архивдерде илимий иштерди жарыялоонун шарттарын чагылдырган ачык жеткиликтүүлүк жоболоруна ээ⁴.

---

³ Piwowar H, Priem J, Larivière V, Alperin JP, Matthias L, Norlander B, Farley A, West J, Haustein S. 2018. The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles. *PeerJ* 6:e4375
<https://doi.org/10.7717/peerj.4375>

⁴ <https://roarmap.eprints.org/>

2-сүрөт. ROARMAP платформасы – roarmap.eprints.org

Ачык жеткиликтүүлүктү ишке ашыруу

Ачык жеткиликтүүлүк - бул жөн гана акысыз дегенди билдирбейт, бул чыгармаларды басып жарыялоо акысыз жана ааларга жеткиликтүү болуу деп эсептелет. Бирок ошол эле учурда макалаларды басмага даярдоо процесси жогорку профессионалдуу болууга тийиш жана төмөнкүлөрдү камтыйт: рецензиялоо, веб-сайтты колдоо, макет даярдоо, басма версиясын чыгаруу, сүрөттөр, ж.б. Ошол эле учурда, кандай шартта, ким тарабынан төлөнөт деген сураолор туулат. Бүгүнкү күндө изилдөөнүн жыйынтыктарын ачык жеткиликтүүлүктө жарыялоонун бир нече жолдору бар. Алар негизинен ар түрдүү түстөр менен белгиленет:

Алтын жол (Gold Open Access) авторлордун өз иштерин дароо ачык журналдарда жарыялоосунан турат, алар бүгүнкү күндө рецензияланган басылмалардын жалпы санынын болжол

менен 10% түзөт. Модель негизинен авторлордун өздөрү тарабынан каржыланат, алар макалаларын жарыялоо үчүн төлөшөт (көбүнчө илимий гранттар аркылуу). Журналдар Scopus, Web of Science, PubMed Central илимий маалымат базаларына киргизилиши мүмкүн, алар жогорку импакт-факторго ээ, ошондой эле автордук көрсөткүчтөрдү башкаруу, илимий иштерди социалдык жактан жайылтуу жана аларды коомдук баалоо үчүн иштелип чыккан куралдарга ээ. Бирок басып чыгаруунун баасы кыйла жогору болушу мүмкүн.

Жашыл жол (Green Open Access) – бул өзүнүн макаласын архивдештирүү дегенди билдирет. Авторлор өз макалаларын салттуу журналдарда жарыялап, ошол эле учурда интернеттеги кандайдыр бир ачык булактарда ачык жеткиликтүүлүктө жайгаштыруу. Бул окуу жайдына веб-сайты, автордун жеке веб-баракчасы же институттук же борборлоштурулган репозиторийлер болушу мүмкүн. Дүйнөдөгү эң белгилүү борборлоштурулган репозиторийлерге **arXiv** (www.arxiv.org) жана **PubMed** (www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed) дегендер кирет.

Гибриддик жол (Hybrid Open Access) – салттуу журналдарда макаланы басып чыгууда, аны ачык кылып жарыялоо үчүн авторлого чыгымдарын төлөөгө мүмкүнчүлүк берет. Бул учурда, журналдар басып чыгуу кирешесин алат, ал эми автор өз эмгегин ачык чыгаруу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Ошентип, ачык жеткиликтүүлүктөгү гибриддик журналдар макалалардын кээ бирөөлөрүнө гана ачык кирүү мүмкүнчүлүгүн берет, ал эми калганжары жазылуулар аркылуу гана жеткиликтүү болот.

Азыркы учурда илимий фонддор, меценаттар же мамлекеттик гранттар төлөй турган **платина (бриллиант) жолу** кеңири талкууланууда. Мындай журналдардан мисалы DOAJ системасында бар. Жеке байланыштар аркылуу макалаларды мыйзамсыз таратуу маселеси **кара жол** деп аталат.

Университеттер үчүн ачык жеткиликтүүлүктүн жашыл, алтын жана гибридик жолдору эң пайдалуу болуп саналат. Алардын арасында жашыл жол китепканалар үчүн ресурстарды илгерилетүүдө негизги версия болуп саналат.

1-таблица. Ачык жеткиликтүүлүктүн жолдору

Жолдору	Кайда чыгарылат	Жеткиликтүү убактысы	Басылма үчүн төлөм	Ким колдоно алат	Артыкчылыгы	Ынгайсыздыгы
Жашыл	Жазылган журналга	Басмакана менен макулдашуу боюнча	Автор же спонсор	Жазылуучулар	Журналдын эсебинен рецензияланат	Эмбарго ⁵
	Ачык жеткиликтүүлүктөгү Репозиторийге	Архивге жайгаштыруудан кийин	Жок	Баары	Ар түрдүү форматта архивдөө	Бирдиктүү издөө системасынын жоктугу

⁵ Эмбарго - журналдын жазылуучулары гана илимий макалага кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон жана автор өз эмгегин ачык жеткиликтүүлүктө чыгара албаган, басмакана тарабынан аныкталган мөөнөт.

Жолдору	Кайда чыгарылат	Жеткиликтүү убактысы	Басылма үчүн төлөм	Ким колдоно алат	Артыкчылыгы	Ынгайсыздыгы
Алтын	Ачык жеткиликтүүлүктөгү журналдарга	Дароо	Автор же спонсор	Баары	Илилмий баалоо системаларда индексациялоо. Автор лицензияны тандай алат.	Басма акысы ⁶
Гибридик	Жазылган журналга	Дароо	Автор же спонсор	Жазылуучулар	Жогорку импакт-фактору бар журнал .	Басма акысы

Азыркы учурда ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу боюнча ар кандай маселелер көбөйүүдө. Салттуу түрдө университеттердин китепканалары бул процесстин эң активдүү колдоочулары болуп келген жатышат. Китепканалар ачык жеткиликтүүлүк менен байланышкан бардык маселелерди изилдөөгө жана аны кеңири жайылтууга, изилдөөчүлөр жана окумуштуулардын илимий иштерин басып чыгарууга мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга умтулушат.

---

⁶ Басма акысы (**APC - article processing charge**), ошондой эле макаланы жарыялоо акысы деп белгилүү, кээде авторлордон ачык журналда же гибридик журналда жеткиликтүү кылуу үчүн төлөнгөн акы. Бул төлөм автор, автордук мекеме же алардын изилдөө демөөрчүсү тарабынан төлөнүшү мүмкүн.

2-бөлүм. Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтууда китепкананын ролу

Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу процессин уюштуруу

Репозиторийлер: түрлөрү жана максаттары

Институттук репозиторийди түзүү

БААУнун китепканасынын санариптик архиви мисалга

Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу процессин уюштуруу

Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтууда илимий иштер менен алектенген жана билим берүү тармагындагы адамдардын кеңири чөйрөсү катышкан иш-чаралардын топтомун камтыйт. Университеттик китепканалар ачык жеткиликтүүлүктүн межназмин ишке ашырууда жана колдонууда кеңири кызмат көрсөтөт. Бул кызматтарды өз ара байланышкан төмөнкү бөлүктөргө бөлүүгө болот:

- Уюштуруучулук
- Кеңеш берүүчүлүк
- Маалымат берүү жана окутуу
- Өнөктөштүк
- Демилгелүү лидерлик

Уюштуруучулук кызматтар китепканада ыңгайлуу шарттарды түзүү, интернетке жана маалыматка жеткиликтүүлүктү, заманбап оргтехниканын болушун жана мунун бардыгын окурмандарга акысыз пайдаланууга сунуштоону камтыйт.

Кеңеш берүүчүлүк кызматтар колдонуучулардын суроолору менен байланыштуу. Ачык жеткиликтүүлүк болгон учурда, колдонуучунун кызыкчылыктары ар кандай болушу мүмкүн, анткени кээ бир изилдөөчүлөр учурда өз иштерин жарыялоо керек, башкалар кызыккан басылмага жетүү мүмкүнчүлүгүн алуу керек. Китепканачылар керектүү мазмунду натыйжалуу издөөгө, автордук укуктарды жана ачык лицензияларды эске алуу менен ресурсту баалоо жана пайдаланууга, жаңы байланыш моделдерин өздөштүрүүгө, зарыл болгон жаңы санариптик көндүмдөрүн өнүктүрүүгө, ошондой эле шарттарын аныктоо менен басылмаларды жеткиликтүү кылып жайгаштырууга жардам бере алат.

Маалымат берүү жана окутуу кызматтары билим берүү тармагында жаңы коммуникациялар жана технологиялар чөйрөсүндөгү бардык инновациялар жөнүндө биринчилерден болуп китепканалар кабардар болушат деп божомолдойт. Ачык жеткиликтүүлүк жөнүндө жаңы билим жана анын маанисин түшүнүү менен китепканачылар бул керектүү маалыматты академиялык чөйрөгө алып келишет жана төмөндөгүлөр менен камсыз кылышат:

- Ачык жеткиликтүүлүктүн теориядагы жана практикадагы өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүү иштерин жүргүзүү.
- Изилдөөчүлөр үчүн тренингдерди өткөрүү.

- Илимий басылмалардын репозиторийлерге жайгаштырууну жогорулатуу.
- Ачык жеткиликтүү журналдардагы макалалардын артыкчылыктары тууралуу маалымат жүргүзүү.
- Басма акысы (APC) тууралуу маалымат берүү.
- Автордук укук ээлеринин жана колдонуучулардын суроо-талаптарын тактоо.
- Окумуштууларды басылмалардын жаңы мүмкүнчүлүктөрү, ачык жеткиликтүүлүктүн илимий иштерге болгон талаптары жөнүндө маалымдоо.

Өнөктөштүк мамилесин түзүүдө китепканалар башка комчулуктан айырмаланып турушат. Китепканалар ар түрдүү багыттар боюнча байланышууга умтулуусу менен белгилүү. Ачык жеткиликтүүлүктө, автордук укук мыйзамдары жана ачык лицензиялар (CC) жөнүндө маалыматты жайылтуу үчүн мыйзам чыгаруучулар менен жемиштүү кызматташууга мүмкүн. Ачык жеткиликтүүлүктүн шартында китепканалар изилдөөдө, маалыматтарды башкарууда, санариптик ресурстардын сапатына жана алардын алмашуусуна кепилдик берген өнөктөш болуп калышат. Китепкана консорциумдарынын артыкчылыгы коммерциялык ресурстарга жана ачык жеткиликтүүлүктөгү репозиторийлерге, ачык билим берүү материалдарга жеткиликтүү мүмкүнчүлүк берет жана ачык жеткиликтүүлүктөгү ресурстарды илгерилетүү боюнча чоң мүмкүнчүлүктөрдү көрсөтөт.

Демилгелүү лидерлик мамилеси менен китепкана ачык жеткиликтүүлүк идеяларын, алардын артыкчылыктарын жана ишке

ашурууну үйрөнүү жана жайылтуу миссиясын өзүнө алат. Бул китепканалардын, изилдөөчүлөрдүн, университеттердин жана коомчулуктун өнүгүүсүнүн жаңы деңгээлине алып келет. Китепканалар төмөнкүлөргө өзгөчө маани беришет:

- Ачык жеткиликтүүлүк кыймылынын негизин, себеп-натыйжа байланыштарын, анын демилгесин жана жоболорун, илим жана коомчулук үчүн мааниси.
- Ачык жеткиликтүүлүктүн жашыл жолунун негизги кыймылдаткычы катары репозиторийлерди баштоо үчүн билим жана техникалык көндүмдөргө ээ болуу.
- Маалымат менен иштөө жана аны академиялык коомчулукта тартуулоо.
- Лидерлик сапаттарды көздөө, уюмдун илимий имиджин калыптандырууда жана колдоодо кызматташууга жана өнөктөшүүгө даяр болуу.

Репозиторийлер: Түрлөрү жана максаттары

Репозиторийлер илимий маалыматтарды таркатууда альтернативдүү жолу болуп саналат. Ал окумуштуулардын заманбап изилдөөлөрүнө ачык жеткиликтүүлүктү камсыз кылат жана илимий байланыштын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Репозиторийлердин бир нече түрлөрү бар: *тематикалык, изилдөө, институттук, улуттук жана эл аралык.*

Тематикалык репозиторийлер бир тема боюнча маалыматтардын топтомун, бир дисциплинага арналган документтерди камтыйт.

Изилдөөчүлүк репозиторийлер кандайдыр бир илимий чөйрөнү изилдөөдө түздөн-түз колдоо үчүн түзүлөт жана каржыланат.

Институттук репозиторийлер бул мекеменин интеллектуалдык капиталын көрсөтүп турган жеткиликтүү илимий иштердин топтомдорун камтыган санариптик архив болуп саналат. Ачык жеткиликтүүлүк репозиторийинин реестрине (Registry of Open Access Repositories, ROAR) ылайык, дүйнө жүзүндө 4000ден ашуун институттук репозиторийлер бар⁷.

Улуттук репозиторийлер (агреаторлор) улуттук масштабдагы изилдөөлөрдүн ар кандай түрлөрүн өнүктүрүү үчүн түзүлөт жана колдоого алынат. Бул жеке ресурстарды бириктирген маалымат системасы. Ал маалыматты издөө жана фильтрация мүмкүнчүлүгү менен жабдылган, ошондой эле платформада жайгашкан бардык документтердин резервдик сактагычы катары иштейт. 2009-жылы Европада Ачык жеткиликтүүлүк репозиторийлеринин конфедерациялары түзүлгөн (*Confederation of Open Access Repositories, COAR*).

Эл аралык репозиторийлер - ар кайсы өлкөлөрдүн улуттук ресурстарынан жана жеке архивдеринен (улуттук агрегаторлордон) алынган маалыматтарды бириктирет. Эң белгилүү мисалдарга BASE (<https://www.base-search.net/>), WorldCat (<https://www.worldcat.org/>), OpenAIRE (<https://explore.openaire.eu/>), CORE (<https://core.ac.uk/>) кирет.

---

⁷ <http://roar.eprints.org/>

Институттук репозиторийди түзүү

Аныктамасы, максаттары жана милдеттери

Институттук репозиторий (ИР) – бул университетте жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын сактоо, топтоо жана узак мөөнөттүү жана ишенимдүү ачык жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу үчүн санариптик архив. Институттук репозиторийлер 2000-жылдардан бери ачык илимий инфраструктуранын ажырагыс бөлүгү болуп калды.

Окуу жайлар өзүнүн репозиторийин түзүүдө жана жайылтууну баштаарда бир нече маанилүү факторлорун белгилеш керек:

- уюштуруучунун демилгелүү жана билим берүүчүлүк иши (көбүнчө- китепканалар);
- коомчулук өздөрүнүн интеллектуалдык эмгектерин сактоого жана аларга жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга кызыкчылыгы;
- долбоорду санариптик жактан камсыздоо- ачык жеткиликтүүлүк платформасы: аны орнотуу жана башкаруу;
- репозиторийге документтерди жүктөө жана колдонуу үчүн укуктук платформасын иштеп чыгуу (автордук укук жана ачык лицензиялар маселеси);
- репозиторийди толтуруу жана аны башкаруу.

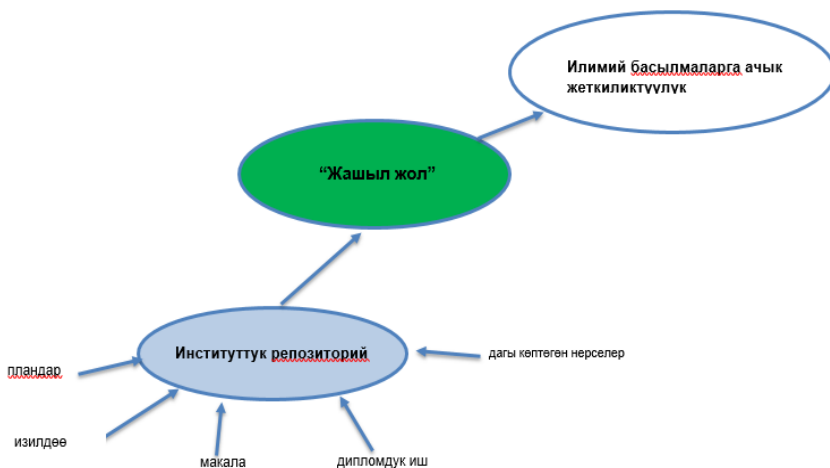
Мындай кызматты түзүү менен университет өзүнүн илимий жана интеллектуалдык ишмердүүлүгүн санариптик форматта көрсөтүү менен артыкчылыктарга ээ болот. ИР отчеттуулук

үчүн маалыматтарды топтоону жөнөкөйлөштүрөт, басылмалардын жана автордуктун көрүнүүсүн, ошондой эле каржылоочу уюмдар үчүн маалыматтарды топтойт.

Илимий жана билим берүү процессинде өзүнүн ролун аткаруу үчүн ИР төмөнкүдөй максаттарды жана милдеттерди коюуга жана аткарууга тийиш:

- жашыл жол аркылуу эл аралык ачык жеткиликтүүлүк кыймылына жайылтуу;
- илимий изилдөө борбору катары университеттин имиджин сактоо;
- университеттин изилдөөчүлөрү тарабынан түзүлгөн илимий жетишкендиктерди жана интеллектуалдык продуктыларды жайылтуу;
- дүйнөлүк илимий коомчулукка ачык жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу;
- университет кызматкерлеринин илимий басылмаларынын автордукту көрсөтүү индексин жогорулатуу;
- метамаалыматтар жана библиографиялык маалымат менен алмашуу мүмкүнчүлүгү;
- чыгармаларды архивдештирүү жана сактоону камсыз кылуу, электрондук басылманын талап кылынган форматын колдоо;
- илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларына эркин жетүүнү камсыз кылуу.

3-сүрөт. Ачык жеткиликтүүлүктүн жашыл жолу

Репозиторийди толуктоо

Институционалдык репозиторий - бул уюмдун кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжаларына жетүүнүн бирдиктүү кызматы, ресурстарды жайгаштыруу үчүн кошумча аянтча жана маалыматты жайылтуу каналы. Репозиторийге төмөнкү документтерди жүктөсө болот:

- илимий макалалар жана баяндамалар;
- макалалардын жана китептердин акыркы жана басма версиялары;
- конференциянын материалдары;
- диссертациялардын авторефераттары;
- жарыяланбаган материалдар;
- патенттер;

- жарыяланган макалалардын сканерден өткөрүлгөн көчүрмөлөрү;
- студенттик диссертациялар;
- окуунун жүрүшү үчүн материалдар;
- илимий эксперименттердин натыйжалары;
- сүрөттөр, аудио, видео файлдар;
- презентациялар;
- аннотациялар;
-
- рефераттар;
- отчеттор;
- сын-пикирлер, ж.б

Ачык лицензиялар

2003-жылы дээрлик бир убакта ачык жеткиликтүүлүктүн өнүгүшү менен, автордук укукту жайылтуунун альтернативалуу формасы катары Creative Commons (CC) ачык лицензиялары иштелип чыккан. Лицензиялар автордук укуктун ээсине чыгармалар, биринчи кезекте, билим берүү жана илимий мазмун чөйрөсүндө колдонулушу мүмкүн болгон шарттарды аныктоого мүмкүндүк берет (кеңири маалымат алуу үчүн 3-главаны караңыз).

Ачык лицензиялар республиканын адистерин тарабынан ар тараптуу изилденип, Кыргызстандын мыйзамдары менен чектелген. Юстиция органдары менен тыгыз кызматташуу чыгармаларды институционалдык репозиторийге жайгаштыруу үчүн

тиешелүү ачык лицензияларын тандап алууга жана азыркы учурда басылмаларды жайылтууда туура пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет. Ошондуктан, репозиторийди иштеп чыгууда автордук укуктун маселелерин да, ачык лицензиялардын аракетинин багыттарын да түшүндүрүү боюнча жолугушууларды өткөрүү зарыл.

- **Авторду көрсөтүү (CC BY)** бул лицензия чыгарманы көчүрүүгө, жайылтууга, пайдаланууга уруксат берет. Эгерде сиз талаптарга жооп берсеңиз, анда сиз ал чыгарма менен каалаган нерсени кыла аласыз, ошондой эле басып чыгарууга дагы мүмкүнчүлүк түзүлөт.
- **Шарттарды сактоо менен колдонуу (CC BY-SA)** бул лицензия туунду чыгармалар окшош шарттарда лицензияланган шартта чыгарманы ар кандай жол менен чыгарууга, көчүрүүгө жана жайылтууга мүмкүнчүлүк берет.
- **Өзгөртүүсүз колдонуу (CC BY-ND)** бул лицензия чыгарманы адаптациялоого тыюу салат. Чыгарма жарыяланышы, таркатылышы, көчүрүлүшү жана пайда табуу максатта колдонулушу мүмкүн. Бирок ал CC ачык лицензияларында көрсөтүлгөн формада гана болууга тийиш.
- **Пайда табуу максатта колдонбоо (CC BY-NC)** бардык туунду чыгармалар пайда табуу максатында эмес колдонулушу керек. Ошол эле учурда баштапкы булак, автор, чыгарманын статусу жана киргизилген бардык өзгөртүүлөр жөнүндө маалыматтарды көрсөтүү зарыл.
- **Бир эле шартта, пайда табуу максатында эмес колдонуу жана жайылтуу (CC BY-NC-SA)** Пайда табуу максатында колдонбоо. Ошондой эле, бардык туунду иштер CC BY-SA боюнча лицензияланууга тийиш.
- **Эч өзгөртүүсүз, пайда табуу максатта колдонбоо (CC BY-NC-ND)** Эч чектелген лицензия. Авторду көрсөтүү, пайда табуу максатында колдонбоо. Мындан тышкары, чыгармага кандайдыр бир өзгөртүүлөрдү киргизүүгө же кандайдыр бир жол менен анын бүтүндүгүн бузууга тыюу салынат.

4-сүрөт. Ачык лицензиялардын шарттары

Ченемдик документтер

Институттук репозиторийди түзүүдө укук коргоону камсыз кылуу үчүн ченемдик документтерди, анын ичинде жобону жана лицензиялык келишимди иштеп чыгуу зарыл. *Репозитарий жөнүндө жобо* терминдерди жана аныктамаларды, толтуруу жана иштөө принциптерин камтыйт, анда репозитарийге жайгаштырылган нерселердин негизги максаттары жана милдеттери, түрлөрү жана форматтары баяндалат. Мындай жобонун мисалын *1-тиркемеден* тапса болот.

Автор менен университеттин/китепкананын ортосундагы *лицензиялык келишиминде* Creative Commons ачык лицензияларын колдонуу шарттарын камтыган макулдашуу камтылат. Автор өзүнүн эмгегин ачык жеткиликтүүлүктө жайгаштырып жана автордук укугун сактоого макулдугун берет. Бул документтер интеллектуалдык менчиктин автордук укугу жаатындагы өлкөнүн колдонуудагы мыйзамдарын эске алуу менен окуу жайдын юристтери тарабынан түзүлөт.

Программалык камсыздоо

Программалык камсыздоону тандоо репозиторийдин функционалдуулугун, аны менен иштөөнүн ыңгайлуулугун, анын интернет мейкиндигинде көрүнүүсүн, башка илимий жана билим берүү мекемелеринин архивдери менен байланышуусун аныктайт. Эң кеңири таралган платформалардын бири - Hewlett-Packard жана Массачусетс технологиялык институту биргелешип иштеп чыккан *DSpace* санарип репозиторий программасы. Бул эркин тараган программалык камсыздоо.

DSpace платформасынын иштөө мүнөздөмөлөрү:

- Функционалдуулук
- Толук текст издөө мүмкүнчүлүгү
- Ар кандай файл форматтарды жүктөө
- OAI-PMH протоколун колдоо
- Маалыматтарды экспорттоо/импорттоо
- Кирүү укуктарын дифференциациялоо

- Тышкы колдонуу
- Көп тилдүүлүктүү колдоо

Иш жүргүзүүдө Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI - PMH) метадайындарды чогултуу протоколу колдонулат. Бул көптөгөн архивдердин метаберилиштерин колдонуу менен кызматтар түзүлүшү үчүн архивдеги жазуулардын метадайындарынын сүрөттөмөлөрүн чогултуу үчүн иштелип чыккан протокол. OAI-PMH протоколу репозиторийлерден метаберилиштерди камтыган жазууларды чогултуу механизм аныктайт. Протокол репозиторийлердин метадайындарын ачык HTTP жана XML стандарттарынын негизинде кызматтарга жеткиликтүү кылуунун жолун камсыз кылат.

Эреже катары, репозиторийдин ишин уюштурууда китепкана натыйжалуу иштеши үчүн IT-колдоого муктаж.

Дайыма өзгөрүлүп турган дүйнөдө китепкананы жана китепканачылардын ролунун маанисин баалоо оңой иш эмес. Бардык маалыматтык технологиялардын заманбап чакырыктарын, китепканалардын өкүлдөрү кесипкөй консорциумдарга биригип жана академиялык чөйрө менен тыгыз өз ара байланышып кылдат жана өз убагында чечишет. Ачык жеткиликтүүлүк маселеси илимий маалыматтарды жайылтуунун илимий маалыматтарга жетүүнүн модели катары- жана ошондой эле китепканалар тарабынан ар тараптуу изилденет.

БААУнин китепканасынын санариптик архиви

Борбордук Азиядагы Америка университетинин (БААУ) репозиторийи <https://dspace.auca.kg/> – бул санариптик архив, илимий эмгектерге, изилдөөлөрдүн натыйжаларына, макалаларга, студенттердин дипломдук иштерине ж.б. сактоо, топтоо жана ишенимдүү ачык жеткиликтүүлүк мүмкүнчүлүгүн камсыз кылган платформа. Репозиторийдин иши- интеллектуалдык менчиктерди ишенимдүү сактоону камсыздайт.

DIGITAL REPOSITORY

BROWSE ▾ CONTACT US

Search DSpace

LOG IN

AUCA Digital Repository

Welcome to the AUCA Digital Repository

The AUCA Digital Repository is an online platform for the collection and archiving of scholarly and other creative content by AUCA community members. The content includes: journal articles and academic papers, course materials, audiovisual materials, book chapters and conference materials, senior and master theses, administrative documents and other.

How to submit your work

AUCA community members may deposit their work to the Digital Repository. To submit your work please follow these steps:

1. Use Login button and type your AUCA e-mail username and password.
2. In My DSpace click on Start New Submission and then from the drop down menu select the collection where you want to deposit your work
3. Click on Next and fill in requested information and upload your document. Your document should be in PDF formats.
4. After submission, the administrator will revise it and it will be available online.

Copyright and public license

Publication in the Digital Repository is regulated by the Kyrgyz Republic's Law on Copyright and Related Rights and does not entail any limitations on author's rights to the submitted work. Author retains all rights to the intellectual work.

By submitting your document to the Digital Repository you agree to make it available online under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC-BY-NC-ND 4.0 License). This means that the author retains copyright to the publication. Users have permission to copy and quote from the work. Users must give appropriate credit. Commercial use of the work is not permitted except by written agreement with the author. The work cannot be altered in any way.

5 - сүрөт. БААУ нин Институттук Репозиторийи -

<https://dspace.auca.kg>

БААУнун санарип архиви DSpace платформасында иштейт, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайыктуу Creative Commons ачык лицензияларынын шарттарында автордук келишимдерди колдонот.

Азыркы учурда репозиторийинде ар кандай темадагы 1000ден ашык документтер бар, алар университеттин түзүмү, автору, предмети жана басылган убактысы сыяктуу түрдүү классификациялык көрсөткүчтөр боюнча изделет.

Репозиторийде ар кандай коллекциялар бар. Сиз окуу бөлүмдөрүнүн, китепканалардын иштерин, административдик иш кагаздарын, дипломдук иштерди жана башкаларды көрө аласыз. Репозиторийдин ишине болгон кызыгууну изилдөө жана басылмалар менен алектенген профессордук-окутуучулар курамынын көптүгү чагылдырат. Автордун издөөсү бул жерде басылып чыккан университет коомчулугунун өкүлдөрүнүн, ар кайсы өлкөнүн жарандарынын көп экендигин көрсөтөт.

Коллекция архивдөө жолу менен толукталат, бул юридикалык аспектилерди сактоо, метамаалыматтарды жана аннотацияларды тактоо менен автордун чыгарманы китепкана кызматкерине жүктөөгө уруксатын билдирет. Мындан тышкары, БААУ репозиторийиндеги материалдарды издөө Google Scholar системасы (<https://scholar.google.com/>) аркылуу жүргүзүлүшү мүмкүн, анткени бардык форматтагы жана дисциплиналардагы илимий басылмалардын толук тексттерин издөө системасы билим берүү уюмдарынын санариптик репозиторийлеринин индекстөө жүргүзөт.

AUCA Digital Repository

Communities and Collections

Shown below is a list of communities and the collections and sub-communities within them. Click on a name to view that community or collection home page.

Administrative Records

Department of Psychology

Digital Radioactive Security

Division of Applied Sciences

Division of Arts, Humanities and Communications

Division of Law

Division of Social Sciences

Iskhak Razzakov Virtual Museum

6-сүрөт. БААУнин репозиторийиндеги документтердин топтому

БААУнин репозиторийинде:

- билим тармактары, басылган убактысы жана башка классификациялык белгилери боюнча издөөгө болот.
- материал чыгарманы автордун, башка автордук укук ээсинин же тиешелүү укугу бар адамдын өз алдынча жайгаштыруу жолу менен жүктөлөт.
- сактоо объектилери автор аларды башка автордук укук ээлери (авторлоштор, басмачылар, лицензия алуучулар ж.б.) колдонууга тыюу салбаган шартта жайгаштырылат жана сакталат.

- эгерде сактоо объектинин толук текстин жайгаштырууга тыюу салган келишимдер жана (же) макулдашуулар болсо, анын сыпаттоо бөлүгү (библиография, аннотация) гана архивделет.
- материалдарга репозиторийдин сайты же Google Scholar издөө системасы аркылуу кирүүгө болот

БААУнун репозиторийи ар дайым архивделип турган жана ар бир адамга жеткиликтүүлүктү камсыз кылган ачык ресурс болуп саналат.

Дайыма өзгөрүп турган дүйнөдө китепканалардын маанисин жана китепканачынын ролун ашыкча баалоо кыйын. Биздин коомчулуктун өкүлдөрү кесипкөй консорциумдарга биригип, академиялык коомчулук менен тыгыз байланышта болуп, заманыбыздын бардык маалыматтык технологиялар маселелерин кылдат жана өз убагында чечип жатышат. Ачык кирүү маселелери – илимий маалыматты жайылтуу жана илимий маалыматтарга жетүүнүн модели катары – китепканалар тарабынан да кеңири изилденип, жайылтылып жатат.

3-бөлүм. Creative Commons ачык лицензиялары

Ачык лицензиялардын тарыхы

Ачык лицензиялардын негизги элементтери жана түрлөрү

Ачык лицензиялар жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдары

Ачык лицензиялардын тарыхы

Creative Commons коммерциялык эмес уюму 2001-жылы Коомдук Домендер Борборунун колдоосу менен түзүлгөн. Уюмдун башында юрист Лоуренс Лессиг, профессор Гарольд Абелсон жана басма Эрик Элдред турушкан. Уюм автордук укук ээлерине өз чыгармаларын кеңири жана эркин жайылтууга жана керектөөчүлөргө ал чыгармаларды мыйзамдуу жана ийкемдүү колдонууга мүмкүндүк берүүчү акысыз үлгүдөгү акысыз жана мыйзамдуу коомдук лицензияларды иштеп чыккан. Ачык лицензиялар биринчи жолу 2002-жылдын декабрында тексттерге, үндөрдү, видеолорду жана сүрөттөрдү колдонуу үчүн киргизилген. Лицензиялар АКШнын алдыңкы университеттери тарабынан колдоого алынган жана алар окуу курстарын коомчулукка жеткиликтүү кыла баштаган.

2021-жылы Creative Commons дүйнө жүзү боюнча укук ээлеринин жана колдонуучулардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнүн 20 жылдыгын белгиледи. Бүгүнкү күндө дүйнө жүзү боюнча Creative Commons лицензияларын колдонуу менен 2

миллиарддан ашык чыгармалар лицензияланган⁸.

Ачык лицензиялардын негизги элементтери жана түрлөрү

Creative Commons лицензиялары – алар тиркелген чыгармаларды колдонуу шарттарын сүрөттөгөн бирдиктүү тексттердин тобу. Алар автордук укук мыйзамына ылайык келген лицензия түрүндөгү деталдуу, мыйзамдуу түрдө текшерилген текстти, эң жеткиликтүү тилде негизги шарттарды камтыган кыскача сыпаттаманы жана компьютердик программалар тарабынан автоматтык түрдө таануулучу версияны камтыйт.

Сиздин эмгегиңизди (интеллектуалдык менчик) пайдалануунун эң жакшы вариантын тандоо үчүн лицензиянын 4 негизги элементи бар экендигин эске алуу керек, алардын айкалышында лицензиянын 6 түрү берилет.

---

⁸ Creative Commons уюмунун 2021 жылдык отчету <https://creativecommons.org/wp-content/uploads/2022/04/CC-2021-State-of-Commons-AR.pdf>

**2-таблица. Creative Commons лицензиялардын
негизги элементтери**

Элементтин аталышы	Аталыштын котормосу	Символдук белгиси	Графикалык белгиси	Түшүндүрмөсү
Attribution	Атрибуция	BY		Чыгарманын авторун көрсөтүү талабы.
NonCommercial	Коммерциялык эмес колдонуу	NC		Чыгарманы пайда табуу максатында колдонууга жол бербөө
NoDerivs	Туунду чыгармалар жок	ND		Туунду чыгармаларды жаратууга тыюу салуу
ShareAlike	Шарттарга жараша	SA		Туунду чыгармаларды оригиналдуу чыгармага лицензиянын шарттарында гана жайылтуу талабы

Учурда Creative Commons ачык лицензиясынын 6 негизги лицензиясы бар. Алар эксклюзивдүү эмес, б.а. укук ээси чыгарманы пайдалануу боюнча башка өзгөчө эмес келишимди Creative

Commons ачык лицензиялары менен бир убакта түзө алат. Creative Commons лицензиялары авторго берилген укуктардын мөөнөтүнүн ичинде жарактуу, б.а. эгерде чыгарма лицензияланган болсо, анда анын лицензиясын жокко чыгарууга болбойт. Автордук укуктун ээси кандайдыр бир чыгарманы Creative Commons лицензиясы боюнча жайылтууну токтотушу мүмкүн, бирок учурдагы нускаларды колдонуудан чыгарууга болбойт же Creative Commons лицензиясы боюнча жасалган жаңы нускаларды токтотууга болбойт. Бардык лицензиялар атрибуцияны талап кылат

3-таблица. Creative Commons ачык лицензиялары⁹

Лицензиянын аты	Символдук белгиси	Графикалык белгиси	Лицензиянын расмий тексти жана кыскача баяндамасы	Түшүндүрмө Чыгарманы төмөнкү шарттарда эркин колдонууга уруксаат берилген:
Creative Commons Attribution	CC BY		https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/	Авторду көрсөтүү
Creative Commons Attribution-ShareAlike	CC BY-SA		http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/	Авторду көрсөтүү Ошондой эле, бардык туунду иштер CC BY-SA боюнча лицензияланууга тийиш.

⁹ <https://creativecommons.org/about/cclicenses/>

Creative Commons Attribution-NoDerivs	CC BY-ND		http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/	Авторду көрсөтүү. Мындан тышкары, чыгармага кандайдыр бир өзгөртүүлөрдү киргизүүгө же кандайдыр бир жол менен анын бүтүндүгүн бузууга тыюу салынат.
Creative Commons Attribution Non-Commercial	CC BY-NC		http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/	Авторду көрсөтүү Пайда табуу максатында колдонбоо.
Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike	CC BY-NC-SA		http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/	Авторду көрсөтүү. Пайда табуу максатында колдонбоо. Ошондой эле, бардык туунду иштер CC BY-SA боюнча лицензияланууга тийиш.

Attribution-NonCommercial-NoDerivs	CC BY-NC-ND		http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/	Авторду көрсөтүү, Пайда табуу максатында колдонбоо. Мындан тышкары, чыгармага кандайдыр бир өзгөртүүлөрдү киргизүүгө же кандайдыр бир жол менен анын бүтүндүгүн бузууга тыюу салынат.
---	-------------	---	---	---

Ачык лицензиялар жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдары

Азыркы учурда Кыргызстанда Creative Commons ачык лицензияларын укуктук жөнгө салуу интеллектуалдык ишмердүүлүктү пайдаланууну жөнгө салуучу бир нече укуктук документтер менен берилген Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жүзөгө ашырылат. КР Конституциясынын 49-беренесинде жазылган “КР ар бир жараны өзүнүн интеллектуалдык, чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарына ээ болуу, колдонуу жана тескөө укуктарына ээ”. Кыргыз Республикасынын “Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө” мыйзамы ушул тармактагы укуктарды жөнгө салуудагы негизги документ катары каралат. Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 54-главасы автордук укукка жана башкаларга арналган (395, 1071, 1073, 1077-беренелерге көңүл буруу зарыл).

Автордук укукту бузгандык үчүн жоопкерчиликти караган бир катар мыйзам актылары да бар, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын *Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодексинде* (25-бөлүм) жана *КР нын Кылмыш-жаза кодексинде* (199-берене) каралган.

2020-жылдын октябрь айында Бүткүл дүйнөлүк ачык жеткиликтүүлүк жумалыгынын иш-чараларынын жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын билим берүү коомчулугу үчүн “Кыргыз Республикасындагы ачык лицензияларды укуктук жөнгө салуу” деген темада онлайн семинары болуп өттү, анда ачык лицензияларды укуктук жөнгө салуу маселелери түшүндүрүлгөн. Белгилей кетсек, өлкөдө ачык лицензияларды пайдалануу сунуштоочу мүнөзгө ээ жана Кыргызстандын мыйзамдары менен макулдашылган.

Ачык лицензияларды колдонууда чыгармага болгон бардык укуктар автордо калат. Ал тандап алган Creative Commons ачык лицензиясынын түрүнө жараша чыгарманы колдонуу жолдору аныкталат. Лицензиялык келишимдин колдонуу мөөнөтүнө келсек, ал Жарандык кодексин 1077-беренесине ылайык автордук укуктун мөөнөтүнөн ашпоого тийиш. Автордук укуктун мөөнөтү автордун өмүрү жана ал өткөндөн кийинки 50 жылды түзөт (Жарандык кодексин 1071-беренеси жана Автордук укук жөнүндө мыйзамдын 27-беренеси). Ошентип, Creative Commons ачык лицензиялардын мөөнөтү автордук укуктун мөөнөтүнө жараша жарактуу болуп саналат.

Кандайдыр бир интеллектуалдык менчик укуктарын өткөрүп берүү талаптарынын бири болуп автордук келишимди

түзүү саналат. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык автордук келишим жазуу жүзүндө түзүлүүгө тийиш. Creative Commons ачык лицензиясын тандоодо эки тараптын мындай келишимге кол коюусу зарыл эмес. Бирок, Жарандык кодекстин 395-беренесине ылайык жазуу жүзүндөгү формага каттар, телеграммалар, электрондук же башка байланыш аркылуу алмашуу камтылат, ал келишимдин негизинде жүргүзүлгөнүн аныктайт. Creative Commons ачык лицензиялары коомдук сунуш (оферта) болуп саналат, б.а. келишимдин бардык маанилүү шарттарын камтыган сунуш. Ошентип, Creative Commons ачык лицензиялары автордук келишимдин бардык маанилүү бөлүктөрүн камтыйт жана анда каралган шарттарда келишим түзүү сунушу катары каралышы мүмкүн.

Автордук келишимдин маанилүү шарттарын болуп тартуу аймагы жана автордук сый акы болуп саналат. «Автордук укук жөнүндө» Мыйзамдын 31-беренесине ылайык, аймакты көрсөтүү автордук келишимдин маанилүү шарты болуп саналат, ал эми эгерде ал укук өтүп жаткан аймак боюнча шартты камтыбаса, анда анын күчү Кыргыз Республикасынын аймагы менен гана чектелет. Бирок, бардык жерде лицензияны колдонуу аймагы жөнүндө камтылат.

Жарандык кодекстин 1073- беренесине жана «Автордук укук жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесине ылайык, автор каалаган адамга өз чыгармасын өзү аныктаган шарттарда жана шарттарда акысыз пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берүү жөнүндө ачык билдирүү жасай алат. Ар бир

адам бул ишти ушул шарттарга ылайык колдоно алат. Жарактуулук мөөнөтүнүн ичинде өтүнмө кайра кайтарылып алынышы мүмкүн эмес жана анда каралган иштин шарттарын өзгөртүүгө болбойт.

Демек, ачык лицензияларды колдонуу автордук укук мыйзамына карама-каршы келбейт жана билим берүү жана илимий мазмунду эркин жана натыйжалуу жайылтуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү берет.

4-бөлүм. Кыргызстанда ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүү

Учурдагы абалы

Эл аралык EIFL консорциуму менен кызматташтык

Учурдагы абалы

Кыргызстанда ачык жеткиликтүүлүк кыймылы 2000-жылдардын башында өнүгүп баштаган. Ачык жеткиликтүүлүк идеясын илгерилетүү боюнча биринчи долбоорлордун бири китепкана жана маалымат консорциуму (БИК) тарабынан өткөрүлгөн «Институционалдык репозиторийди түзүү: ачык электрондук китепкана» семинары болду. Жыйынтыгында, Борбордук Азиядагы Америка университетинин (БААУ) китепканасынын базасында биринчи репозиторийдин (<https://dspace.auca.kg/>) иши башталды. Бүгүнкү күндө бир нече университеттер өздөрүнүн мугалимдеринин, изилдөөчүлөрүнүн жана студенттеринин илимий басылмаларын сактоо жана жеткиликтүү кылуу үчүн санариптик репозиторийлерди ачышкан. ОБСЕ Академиясы DSpace платформасында магистранттардын дипломдук иштерин жайгаштырат (<https://mt.osce-academy.kg/>). К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин китепканасы педагогикалык жамааттын эмгектеринин электрондук жыйнагын ачып, аны көзөмөлдөйт (<https://libraryksu.kg/works>). KyrLibNet корпоративдик репозиторийи илимий иштердин эң ири ачык архиви болуп саналат, анда 21 000ден ашык эмгектер, анын ичинде диссертациялардын авторефераттары, диссертациялары, жогорку окуу жайларынын

жыйнактары, монографиялар, окуу китептери, лекциялар, окуу куралдары ж.б жайгаштырылган (<http://arch.kyrlibnet.kg/>). Репозиторийде 16 окуу жайдын профессорлорунун, окутуучуларынын, илимий кызматкерлеринин эмгектери бар. Анын ичинде И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин, Б. Ельцин атындагы Кыргыз- Орус Славян университети, Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиясы, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, Жалал-Абад мамлекеттик университети, С Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети жана башкалар бар.

Билим берүү тармагы да Ачык билим берүү ресурстарын (АБР) илгерилетүү боюнча жигердүү иштеп жатат. 2014-жылы өлкөдө “Ачык билим берүү ресурстары жана санариптик билим берүү” эл аралык конференциясы болуп, ага билим берүү тармагынын, Борбордук Азия өлкөлөрүнүн жана Монголиянын мамлекеттик органдарынын өкүлдөрү, ошондой эле эл аралык эксперттер катышкан. 2014-2015-жылдары Санариптик китепканалар ассоциациясы жогорку окуу жайларынын ачык билим берүү ресурстары тууралуу маалымдуулугун жогорулатуу боюнча масштабдуу долбоорду демилгеледи (<https://kyrlibnet.kg/ru/oor-new/>). Коомдук китепканалар ассоциациясы А.Осмонов атындагы Улуттук китепкана менен биргеликте Lib.kg ачык китепканасын түзүү долбоорун ишке ашырууда, анда ачык лицензиялар боюнча жеткиликтүү 1600дөн ашык окуу материалдары камтылган (<http://lib.kg/>).

2017-жылдын 9-мартында «Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилип, китепканалар, архивдер, билим берүү мекемелери үчүн маанилүү жана пайдалуу өзгөртүүлөрдү чагылдырган. “Автордук укук жөнүндө” мыйзамынын 30-беренесине авторго өзүнүн чыгармаларын акысыз пайдалануу укугун берүү мүмкүнчүлүгүн берген ченем киргизилди. Мындай колдонуунун шарттарын жана мөөнөтүн автор өзү аныктай алат. Ошентип, лицензия/автордук келишимди акысыз түзүү мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу түшүндүрмө берилди. Бул норма, биринчиден, санариптик чөйрөдө чыгармаларды колдонуунун жаңы ыкмаларына туура келет. Ошентип, авторлор өз чыгармаларын пайдалануу укугун акысыз бере алышат. Мисалы, алар чыгармаларын Creative Commons сыяктуу ачык лицензиялар боюнча тарата алышат же чыгармаларын коомдук доменге чыгара алышат¹⁰.

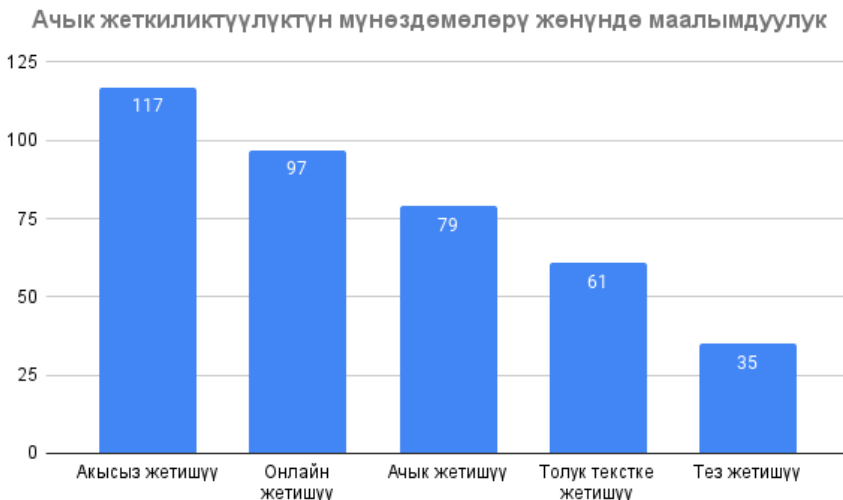
Толуктоолор мамлекеттик каражаттардын эсебинен түзүлгөн чыгармаларга жана басылмаларга да тиешелүү (Автордук укук жөнүндө мыйзамдын 33-1-беренеси). Жаңы жободо мамлекеттик каражаттардын эсебинен жаралган чыгармаларга эркин кирүү каралган. Ошентип, мындай норманы киргизүү ачык жеткиликтүүлүк принциптерин өнүктүрүүгө жана ачык билим берүү ресурстарын түзүүгө салым катары кызмат кыла алат.

---

¹⁰ https://www.eifl.net/sites/default/files/AnnualReport/kyrgyz_2017_amendments_ru_online.pdf

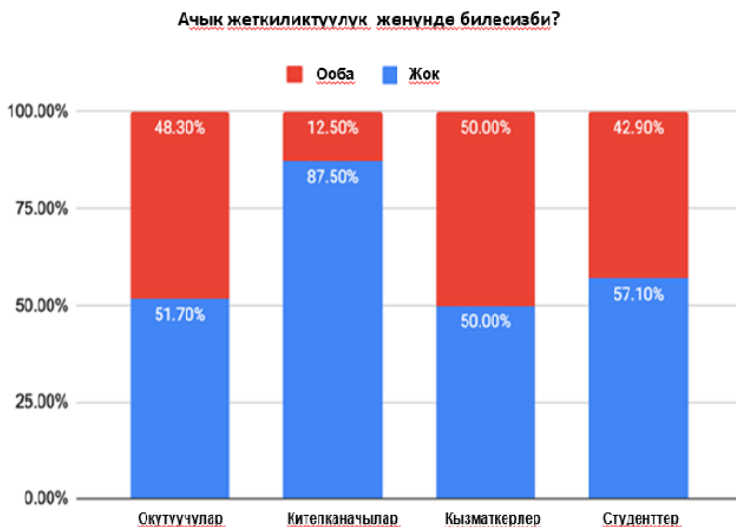
2020-жылы Борбордук Азиядагы Америка университетинин кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн “Кыргыз Республикасындагы жогорку окуу жайларында автордук укукту билүү” аттуу өлкө изилдөөсүндө ачык мүмкүнчүлүк, ачык лицензиялар жана ачык билим берүү ресурстары боюнча суроолор да камтылган.

Кыргызстандын бардык аймактарынан келген 180ден ашык ЖОЖ өкүлдөрүнүн катышуусунда жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыгында ачык жеткиликтүүлүк боюнча жогорку маалымдуулук (58,9%) аныкталган. Ошол эле учурда, ачык жеткиликтүүлүктүн ар кандай мүнөздөмөлөрү жөнүндө билимдин деңгээли ар кандай болгон, бул ачык мүмкүнчүлүктүн принциптери жана механизмдери жөнүндө маалыматтын жетишсиздигинин далили болушу мүмкүн.

7-сүрөт. ЖОЖдор арасында ачык жеткиликтүүлүктүн мүнөздөмөлөрү жөнүндө маалымдуулук.

Сурамжылоого ылайык, ачык билим берүү ресурстары жөнүндө маалымдуулук (75,9%) ачык лицензиялар жөнүндө маалымдуулукка караганда (58,4%) жогору болгон. Респонденттердин арасында ачык лицензиялар жөнүндө маалыматтуулуктун эң жогорку деңгээли китепканачыларда (87,5%) табылган.

8-сүрөт. Респонденттердин арасында жеткиликтүүлүктүн тууралуу маалымдуулугу.

Ошентип, университеттин кызматкерлеринин арасында негизги “ачык” түшүнүктөр, тактап айтканда, ачык жеткиликтүүлүк, ачык билим берүү ресурстары жана ачык лицензиялар боюнча маалымдуулуктун ар кандай деңгээли аныкталды. Жалпы маалымдуулукту жогорулатуу, ачык жеткиликтүүлүк практикасын киргизүү, ачык билим берүү ресурстарын иштеп чыгуу

жана жайылтуу Кыргызстандын ЖОЖдоруна илимий ресурстарга жеткиликтүүлүктүн чектелгендиги, сапаттуу окуу материалдарынын жетишсиздиги сыяктуу көйгөйлөрдү чечүүгө жардам берери шексиз, ошондой эле кыргыз окумуштууларынын илимий эмгектеринин кеңири жайылышына көмөктөшөт.

Эл аралык EIFL консорциуму менен кызматташуу

EIFL уюмунун милдеттери

EIFL жана Кыргызстандагы китепканалар

Кыргызстандын окумуштуулар үчүн белгилүү илимий журналдарга акысыз чыгарууга мүмкүнчүлүктөр

EIFL уюмунун милдеттери

Көп жылдардан бери Кыргызстандын китепканалары EIFL (Китепканалар үчүн электрондук маалымат) эл аралык консорциуму менен кызматташып келет. EIFL өзүнүн ишмердүүлүгүн 2000-жылы Ачык Коом Институтунун (OSI) демилгеси катары баштаган. Уюмдун ишмердүүлүгү дүйнө жүзүндөгү академиялык жана илимий китепканалар үчүн жазылуучу электрондук журналдарга жеткиликтүүлүктү кеңейтүүдөн башталган. EIFL багыттарынын бири билим берүү жана изилдөөлөрдү колдоо үчүн университеттин китепканалары менен иштөө болуп саналат. Алардын иши азыр билим берүү, окутуу, изилдөө жана коомчулукту өнүктүрүү үчүн билимге жетүүнү камсыз кылгандан башка программаларды камтыганга чейин кеңейди.

Учурда EIFL өнүгүп келе жаткан 50дөн ашуун өлкөлөрдөгү китепкана менен кызматташат. Бул Африка жана Жакынкы Чыгыш, Азия-Тынч океан аймагы, Европа, Латын Америкасы өлкөлөрү.

EIFL жана Кыргызстандагы китепканалар

EIFLнин негизги программаларына санариптик ресурстарды лицензиялоо, автордук укук жана интеллектуалдык менчик, ачык мүмкүнчүлүк жана коомдук китепкана инновациялары кирет.

2017-жылы EIFL консорциуму Кыргыз Республикасынын автордук укук мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду кабыл алууда жана Азиздердин жана көрүүсү начарлаган же басма маалыматты кабыл алууга жөндөмдүүлүгү башкача чектелген адамдардын жарыяланган чыгармаларды пайдалануусун жеңилдетүү жөнүндө Марракеш келишимин ратификациялоодо зор колдоо көрсөттү.

Кыргызстандын китепкана тармагы EIFL консорциумунун иштерине активдүү катышып жатат. 2019-жылдын август айында Кыргызстанда EIFL Эл аралык консорциумунун Башкы Ассамблеясынын конференциясы Борбордук Азиядагы Америка университетнде өткөрүлдү. БААУга 30дан ашык өлкөдөн келген EIFL консорциумунун өкүлдөрү чогулуп, изилдөөчүлөр үчүн маалыматка жана санариптик ресурстарга ачык жеткиликтүүлүк мүмкүнчүлүктөрүн талкуулоо, академиялык ресурстарды жана илимий басылмаларды колдонууну талдоо, автордук укук жана санариптик сабаттуулук маселелерин карашты.

Кыргызстандын окумуштуулар үчүн белгилүү илимий журналдарга акысыз чыгарууга мүмкүнчүлүктөр

Акыркы жылдары Кыргызстанда илимпоздордун басма сөз активдүүлүгү байкаларлык өстү. Web of Science илимий-метрикалык системасынын маалыматы боюнча, 2021-жылы дүйнөлүк академиялык басмаканалардын илимий журналдарында 369 макала жарыяланган. Көптөгөн эмгектери салттуу басма үлгүсүндөгү журналдарда басылып чыгат. Бул автор үчүн макаланы жарыялоо акысыз, бирок ага жазылууну төлөй алган уюмдар гана кире алат дегенди билдирет. Ошол эле учурда ачык жеткиликтүү басылмалардын саны көбөйдү. Бул ишти бардык колдонуучуларга жеткиликтүү кылууга мүмкүндүк берет, көп колдонуучуларды камтууну жана автордукту көрсөтүүнү көбөйтөт. Мында айрым учурларда автор макаланы жарыялоо үчүн акы төлөшү керек. (APC)

EIFL консорциуму менен кызматташуунун жардамы менен Кыргызстандын ЖОЖдорунун авторлору өз макалаларын алдыңкы илимий журналдарда акысыз же арзандатылган баада ачык жеткиликтүүлүктө жарыялоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Бүгүнкү күндө EIFL консорциумунун 14 академиялык басмакана менен келишимдери бар, алар 29 өлкөнүн анын ичинде Кыргызстандын авторлоруна акысыз же арзандатылган баада жарыялоону камсыздайт. Кыргызстандык окумуштуулар кабыл алынган илимий макалаларды толук ачык же гибридик журналдарда эч кандай Макала иштетүү акысын (APC) төлөбөстөн же жеңилде-

тилген жолу менен жарыялай алышат. Ошону менен катар, Кыргызстандагы авторлор өздөрүнүн электрондук даректери аркылуу ачык жеткиликтүүлүккө макалаларын жиберип жаткан учурда автоматтык түрдө кабыл алынат жана төлөө акысынан куткарылгандыгы тууралуу маалымдалат. Кененирээк маалыматты EIFL эл аралык консорциумунун баракчасынан кароого болот: <https://eifl.org/apcs>

4- таблица. Кыргызстандагы авторлор үчүн ачык жеткиликтүүлүктө өзгөчө шарттарды сунуштаган басмалардын тизмеси.

Басма	Тармактар	Журналдардын саны	Басылманын түрү	Жарыялоо мүмкүнчүлүгү	АРС Орточо баасы
ACM - Association of Computing Machinery	Физика, Математика, информатика	66	Гибридик Толук ачык жеткиликтүүлүк (АЖ)	Акысыз	\$900 - \$1700
Brill Гуманитарные науки	Гуманитардык жана коомдук илимдер, укук таануу	331	Гибридик Толук АЖ	Акысыз	€2150
Cambridge University Press	Прикладдык, гуманитардык жана коомдук	44	Гибридик	Акысыз	\$985 - \$3255

	илимдер, бизнес, башкаруу, укук, медицина ж.б		Толук АЖ		
Edward Elgar Publishing	Юриспруденция , коомдук илимдер	14	Гибрирдик	50 % арзандатуу (600GBP)	GBP 1200
European Respiratory Journal	Медицина, саламаттык сактоо		Гибрирдик	Акысыз	€500
Institute of Mechanical Engineering (IMechE)	Прикладдык илимдер	18	Гибрирдик	Акысыз	\$3000
International Water Association (IWA) Publishing	Жер жонундо илим	15	Гибрирдик	Акысыз	\$1650
Oxford University Press	Гуманитрадык, медицина, саламаттык сактоо, физика, математика жана коомдук илимдер	98	Толук АЖ	Акысыз	\$260 - \$3876
Royal Society Publishing	Прикладдык илимдер, физика жана математика	2	Толук АЖ	Акысыз	\$1,680-\$2,100

SAGE	Гуманитрадык, медицина, саламаттык сактоо, физика, математика жана коомдук илимдер	172	Толук АЖ	Акысыз	Кененир-ээк маалыматты басмакананын вебсайтынан караныз
Taylor & Francis	Гуманитрадык, медицина, саламаттык сактоо, физика, математика жана коомдук илимдер	105	Толук АЖ	Акысыз	\$515-\$3605
The Company of Biologists	Биология	3	Гибридик	Акысыз	Так маалымат жок
Wolters Kluwer Health	Медицина, саламаттык сактоо илимдери	2	Толук АЖ		\$600-\$1800
World Scientific	Прикладдык илимдер, бизнес, башкаруу, жер жонундо илим, биология, физика, математика	110	Гибрид, Толук АЖ	Акысыз	\$2000-\$2500

Ошентип, Кыргызстандагы Илимге болгон ачык жеткиликтүүлүк пайдалардын гана теориясы, ишке киргизүүнүн жолдору, илимий коомчулукта изилдөөнүн жолу гана эмес, ошондой эле белгилүү басмаканаларда эл аралык илимий басылмаларды колдонуунун кеңири практикасын жана алардын изилдөөлөрүн Ачык жеткиликтүүлүктүн “жашыл” жана “алтын” жолдору аркылуу жайылтууну билдирет. Кеңири аудиторияны тартуу изилдөөчүнүн ысымынын таанылышына, автордукту көрсөткүчтүн жогорулашына өбөлгө түзөт, ошондой эле университеттин жогорку илимий статусу үчүн иш алып барат.

5-бөлүм. Пайдалуу ресурстар

Кыргызстандын ресурстары

[Lib.kg http://lib.kg/ru/](http://lib.kg/ru/) ачык китепканасы — Кыргызстандын билим берүү ресурстарынын ачык китепканасы. Платформа ачык лицензия боюнча таратылган көптөгөн материалдарды сунуштайт, бул бекер колдонууга гана эмес, бул материалдарды өзгөртүүгө жана иштетүүгө да укук берет.

Ачык архивдер [Kyr Libnet http://arch.kyrlibnet.kg/](http://arch.kyrlibnet.kg/) - бул сайт ачык архивдерди камтыйт. Электрондук каталогдун жана ачык архивдердин ишинин негизинде Кыргызстандын илимий жана жогорку окуу жайларынын китепканаларынын кызматташуусу, Кыргызстандын Электрондук китепканалар ассоциациясынын мүчөлөрүнүн китепканалык жана маалыматтык ресурстары менен алмашуу үчүн бирдиктүү тармакты билдирет.

Улуттук статистикалык комитеттин ачык маалыматтары <http://www.stat.kg/ru/opendata/> - бул портал улуттук статистиканын ар кандай чөйрөлөрү боюнча ачык маалыматтарды сунуштайт. Маалыматтар Creative Commons ачык лицензиялары астында жарыяланып, бир нече форматта берилет: JSON, XML, ошондой эле Excel электрондук жадыбал түрүндө. Академиясынын санариптик репозиторийи

<https://www.osce-academy.net/en/library/matheses/> - ОБСЕ санариптик архивинде Кыргызстандагы ОБСЕ Академиясынын студенттеринин бүтүрүү иштери бар.

Борбордук Азиядагы Америка Университетинин Санариптик Репозиторийи <https://dspace.auca.kg/> - БААУнун Санариптик Репозиторийи БААУнун жамаатынын мүчөлөрү тарабынан илимий жана башка чыгармачыл материалдарды чогултуу жана архивдөө үчүн онлайн платформа болуп саналат. Мазмуну төмөнкүлөрдү камтыйт: журналдык макалалар жана академи-

ялык макалалар, окуу материалдары, аудиовизуалдык материалдар, китеп бөлүмдөрү жана конференция материалдары, тезистер, административдик документтер ж.б.

Эл аралык ресурстар

ArXiv <https://arxiv.org/> - физика, математика, информатика, биология ж.б. жаатындагы илимий макалалардын электрондук басылмаларынын архиви жана басылмалар. Басылмаларды ар кандай форматтарда бекер көчүрүп алса болот.

БАЗА: Bielefeld Academic Search Engine <https://www.base-search.net> - бул Билефельд университет тарабынан иштелип чыккан академиялык издөө системасы. Алдыңкы академиялык басмаканалардын жана университеттердин 240 миллиондон ашык документтерине кирүү мүмкүнчүлүгүн берет, алардын 60% дан ашыгы ачык жеткиликтүү.

Будапешттин Ачык Жеткиликтүүлүк Демилгеси <https://www.budapestopenaccessinitiative.org> – бул ачык жеткиликтүүлүк концепциясын аныктаган жана ага жетүү үчүн негизги стратегияларды белгилеген эл аралык демилге. Веб-сайт деталдуу документти жана ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүү боюнча сунуштарды камтыйт.

Central Asian Journal of Water Research <https://water-ca.org/> - Central Asian Journal of Water Research - бул илимий рецензияланган, дисциплиналар аралык, ачык жеткиликтүү электрондук журнал, Борбордук Азиядагы жана Евразиядагы суу ресурстарына жана айлана-чөйрөгө арналган. аймак. Англис жана орус тилдеринде жарык көргөн. Журналга жарыялоо авторлор үчүн акысыз. Жарыяланган макалалар эки көз карандысыз эксперт тарабынан каралат, бири Борбордук Азия аймагынын, экинчиси эл аралык илимий коомчулуктун өкүлдөрү.

COAR: Confederation of Open Access Repositories <https://www.coar-repositories.org> – дүйнө жүзүндөгү ачык жеткиликтүүлүк боюнча репозиторийлердин эл аралык ассоциациясы.

Cogprints: Cognitive Sciences Eprint Archive <https://web-archive.southampton.ac.uk/cogprints.org/> - психология, неврология жана лингвистика жаатындагы, ошондой эле көптөгөн тармактардагы: информатика, философия, биология боюнча өзүн өзү архивдөөчү макалалар үчүн электрондук архив..

Creative Commons <https://creativecommons.org/choose/> - **Ачык Creative Commons** лицензиясын тандоо үчүн онлайн курал. Автор өзүнүн чыгармасын ачык жеткиликтүү көрсөтүүнүн шарттарын тандай алат. Онлайн курал берилген параметрлерге ылайык ылайыктуу лицензияны сунуш кылат

DOAJ <https://doaj.org> - көптөгөн тилдердеги жана илимдин ар кандай тармактарындагы акысыз, толук тексттүү, илимий рецензияланган ачык жеткиликтүү журнал каталогу. Бүгүнкү күндө бул ачык жеткиликтүү басылмаларды индекстөөнүн негизги инструменти болуп саналат, ал ошондой эле бул журналдарды узак мөөнөттүү архивдөө мүмкүнчүлүгүн берет.

DOAB <https://www.doabooks.org/> - **Open Access Books Directory** индекстери жана илимий, рецензияланган ачык кирүү китептерине жетүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат жана колдонуучуларга ишенимдүү ачык китеп чыгаруучуларды табууга жардам берет. 54 басмаканадан 1603 академиялык рецензияланган китептерге ачык мүмкүнчүлүк берет. DOABтын негизги максаты ачык жеткиликтүү китептердин жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу болуп саналат.

EIFL <https://eifl.net/apcs> - **EIFL (Китепканалар үчүн электрондук маалымат)** Консорциумунун маалымат баракчасы, анда илимий макалаларды ачык журналдарда бекер же арзандатуулар менен жарыялоо үчүн ар кандай академиялык басылмалар менен EIFL келишимдери жөнүндө толук маалымат камтылган.

Google Scholar <https://scholar.google.com/> - илимий басылмалар үчүн популярдуу издөө системасы макалалардын, китептердин, диссертациялардын жана баяндамалардын тексти менен

таанышууга жана эмгектердин цитаталарына көз салууга мүмкүндүк берет.

Open Access Week <https://www.openaccessweek.org/> - Эл аралык ачык жеткиликтүүлүк жумалыгынын веб-сайты. Билим берүү мекемелери, университеттер, колледждер, китепканалар, илимий борборлор жана башкалар катышкан программалар жана иш-чаралар жөнүндө маалыматты сунуштайт. Иш-чара ачык жеткиликтүүлүктүн артыкчылыктары менен таанышууга, жана анын принциптерин ишке ашыруу боюнча тажрыйба жана идеялар менен бөлүшүүгө багытталган.

OpenAIRE <https://explore.openaire.eu> - Европалык ачык изилдөө маалымат базасы. 144 миллиондон ашык макалаларды, 17 миллион илимий маалыматтарды, ошондой эле илимий долбоорлор, программалык камсыздоо, илимий гранттар жана уюмдар жөнүндө маалыматтарды камтыйт.

PubMed <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov> - Америка Кошмо Штаттарынын Биотехнология маалыматы боюнча Улуттук борбору тарабынан түзүлгөн акысыз биомедициналык изилдөө системасы. Табигый илимдер боюнча, анын ичинде биомедицина, биоинженерия жана биофизика боюнча 30 миллиондон ашык материалдарды камтыйт. Портал ачык илим принциптерин жайылтып, изилдөөчүлөргө керектүү маалыматты эркин издөөгө мүмкүндүк берет.

ROARMAP - Ачык жеткиликтүүлүктү алуу репозитарийлеринин реестри Милдеттүү архивдөө саясаттарынын реестри <https://roarmap.eprints.org> - Ачык мүмкүндүк алуу репозитарийлери үчүн милдеттүү архивдөө саясаттарынын реестри дүйнө жүзү боюнча ачык мүмкүндүк алуу саясаттары бар 800дөн ашык университеттер жөнүндө маалыматты камтыйт. Бул жоболор ачык репозитарийлерде жана архивдерде илимий эмгектерди басып чыгаруунун шарттарын белгилейт.

Unpaywall <http://unpaywall.org/> - ачык жеткиликтүүлүктү 32 миллиондон ашык илимий макалаларды камтыган ачык маалы-

мат базасы. 50 000ден ашык басып чыгаруучулардан жана репозиторийлерден ачык жеткиликтүүлүк мазмунун чогултат жана аны табуу, көзөмөлдөө жана колдонууну жеңилдетет, изилдөө иштерин жана илимий макалаларды табууга жана мыйзамдуу түрдө бекер окууга мүмкүндүк берет

Zenodo <https://zenodo.org/> – бул европалык OpenAIRE программасынын алкагында иштелип чыккан универсалдуу ачык жеткиликтүүлүк репозиторий. Платформа изилдөөчүлөргө изилдөө иштерин, берилиштер топтомун, илимий программалык камсыздоону, отчетторду жана башка изилдөөгө тиешелүү санарип документтерди сактоого мүмкүндүк берет. Ар бир өкүлчүлүк үчүн туруктуу санарип объектинин идентификатору (DOI) түзүлөт, бул сакталган элементтерге шилтеме жасоону жеңилдетет.

ТИРКЕМЕ

1-тиркеме

Институционалдык репозиторий жөнүндө жобо

1. Жалпы жобо

1.1. Институттук репозиторий (ИР) университеттин окутуучулары, изилдөөчүлөрү жана студенттери тарабынан жарыяланган илимий жана окуу материалдарынын электрондук архиви болуп саналат жана Интернетте коомдук доменде жайгаштырылган (даректи көрсөтүү)

1.2. ИР басылмалардын толук тексттик версияларын борборлоштурулган жана узак мөөнөттүү сактоону камсыз кылат, бул төмөнкү милдеттерди чечүү үчүн зарыл: илимий жана илимий иштердин натыйжаларын жайылтуу, алар аркылуу университеттин илимий чөйрөсүнүн өкүлдөрүнүн илимий-изилдөө жана окуу-методикалык ишмердүүлүгүн Интернетке жайгаштыруу; университеттин илимий коомчулугунун өкүлдөрүнүн басылмаларына цитата кылууну жогорулатуу.

2. Институттук репозиторийдин иштөө принциптери.

2.1. Ишине жалпы жетекчиликти китепкана ишке ашырат, техникалык колдоону университеттин маалыматтык технологиялар бөлүмү ишке ашырат

2.2. Университеттин илимий коомчулугунун өкүлдөрүнүн басылмаларынын толук тексттик версиялары алардын ыктыярдуу чечиминин негизинде жайгаштырылат.

2.3. Жайгаштыруу үчүн берилген материалдар Creative Commons (CC) ачык лицензиясынын алдында Интернет дүйнөсүндө үчүнчү жактар тарабынан окууга, цитата келтирүүгө жана көчүрүү мүмкүнчүлүгү менен жайгаштырылат.

2.4. ИР жайгаштырылган материалдардын ачык жеткиликтүүлүгү автордук укукту жокко чыгарбайт, авторлордун жеке мүлктүк эмес укуктары аларда толук бойдон калат.

3. Институционалдык репозиторийге жайгаштырылган материалдардын түрлөрү

3.1. Басмаканалар тарабынан ИР жайгаштырууга тыюу салуу шарттары жок болгон университеттин илимий коомчулугунун өкүлдөрүнүн ар кандай басылмалары

3.2. Кызматкерлер, докторанттар жана абитуриенттер тарабынан корголгон диссертациялардын жана диссертациялардын авторефераттары.

3.3. Студенттердин жыйынтыктоочу квалификациялык иштери.

3.4. Авторлордун каалоосу жана университеттин администрациясынын же академиялык бөлүмдөрдүн жетекчилигинин сунушу боюнча илимий, окуу, маалыматтык, ченемдик же башка максаттагы башка материалдар.

4. Институттук репозиторийге материалдарды берүүнүн тартиби

4.1. Интернет желесинде ачык жеткиликтүүлүккө, автордун ИРге материалдарды берүү жөнүндөгү ыктыярдуу чечими Арыз/Келишим менен ырасталат (1а-тиркемени караңыз), ага кол коюу менен автор чыгарманын электрондук көчүрмөлөрүн берүүгө толук укуктарды ИРга акысыз өткөрүп берет.

4.2. Автор чыгарманы же эмгекти ИРга жайгаштыруу менен үчүнчү жактардын (башка авторлордун же басмаканалардын); укуктарын бузбагандыгын тастыктайт. чыгармага өздүк укуктарын талап кылган үчүнчү жактардын алдында автор бардык жоопкерчиликти тартат.

4.3. Эгерде басылманын толук текстин жайгаштыруу үчүнчү жактардын укуктарын бузган учурда, автор ИРге ушул басылманын толук тексттик версиясын камтыган ресурска шилтемени көрсөтүү менен басылманын аннотациясын бере алат.

4.4. ИРга материалдарды берүүгө өтүнмө автор тарабынан калаган убакта кайра кайтарылып алынышы мүмкүн; бул учурда материалдар ИРден чыгарылат.

5. Басылмаларды институттук репозиторийге жайгаштыруу тартиби

5.1. ИРде материалдарды жайгаштыруу автордук келишимге кол коюу менен автор тарабынан демилгеленет; автордук келишимге автордун жана китепкананын колу коюлат;

5.2. ИР материалдарды жайгаштыруу үчүн кабыл алат, форматтарын (көрсөтүңүз) электрондук почта аркылуу (дарегин көрсөтүңүз).

5.3. ИР жайгаштырылган материалдар аталыштар, авторлордун аты жана ачкыч сөздөрдүн негизинде (көрсөтүлөт) метадайындоо менен камсыз кылынат, ошондой эле үчүнчү жактардын материалдарды туура көрсөтүүсү үчүн зарыл болгон толук библиографиялык сыпаттама жазылат.

1a тиркеме.

БИЛДИРҮҮ

Мен автор болгон төмөнкү басылмалардын толук тексттик версияларын институттук репозиторийге жайгаштырылышын суранам: (көрсөтүңүз).

Бул арызга кол коюу менен мен тизмеленген материалдарды институттук репозиторийге жайгаштыруу үчүнчү жактардын (башка авторлордун же басып чыгаруучулардын) укуктарын бузбасын ырастайм.

Колу / А. А.А.

Датасы

2-тиркеме

АВТОРДУН МАКУЛДУГУ

Автор ушул макулдуктун негизинде өзүнүн эмгегин Университеттин электрондук китепканасында «Санариптик репозитор» жайгашуусу үчүн жалпы укукту өткөрүп берет.

Чыгарма автордун оригиналдуу чыгармасы; автор көрсөтүлгөн чыгармага укуктун ээси болуп саналарын; чыгарма үчүнчү жактардын автордук укуктарын бузбасын; автор бул чыгармага карата мүлктүк укуктарды башкаруу боюнча ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө башка жак менен келишим түзгөн эместигин автор ырастайт.

Автор университетке чыгарманы сактоо жана коопсуздук максатында башка форматка көчүрүү же которуу укугун берет.

Автор университетке чыгарманы билим берүү жана изилдөө максатында «Санариптик репозитор» электрондук китепканасына жайгаштыруу укугун берет.

Эгерде башкасы көрсөтүлбөсө, автор өзүнүн чыгармасын Санариптик репозиторийге Creative Commons ачык лицензиясы боюнча жайгаштырууга макулдук берет (Атрибуция - Коммерциялык эмес колдонуу) – Туундусу жок чыгармалар. 4.0 Бүткүл дүйнөлүк лицензия. (CC-BY-NC-ND 4.0 License).

ИЛИМИЙ БИЛИМДЕРГЕ АЧЫК ЖЕТКИЛИКТҮҮЛҮК

ЖОЖдорго практикалык колдонмо

Басууга 01.06.2022-жылы кол коюлду.
Офсет кагазы. Кагаздын форматы 60x84 1/16.
Көлөмү 4 б.т. Нускасы 250 экз.
«Ордо Компани» ЖЧКда басылды.